

De tempel met de chrysanten

Krijgsgevangene in Tokio

Ineke van der Wal

WALBURGERS

Omslagontwerp: Mijke Wondergem

Afbeelding omslag: Tekening van Beb Einthoven-Zeeman, privéarchief.

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6249 679 8

e-ISBN 978 94 6249 680 4

NUR 740

© 2021 Ineke van der Wal, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2021 p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

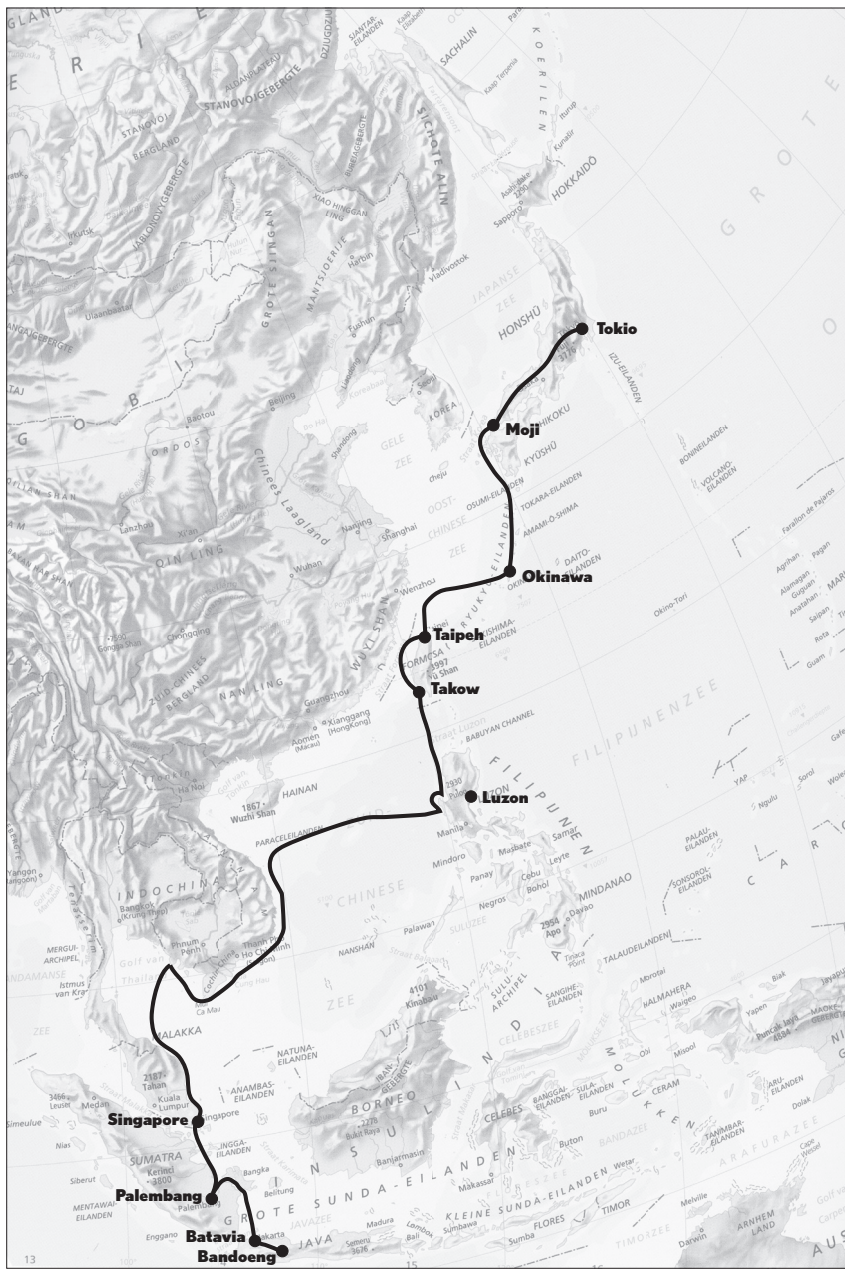
www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Inhoud

Voorwoord	7
Verlof	11
Oorlog in Indië	25
Naar Japan	45
Weg uit Tokio	95
Naar huis	133
Terug in Nederland	165
Nawoord	179
Bronnen	181

Voorwoord

Beb Einthoven-Zeeman, de hoofdpersoon uit dit boek, is mijn grootmoeder. Zij heeft een bewogen leven geleid, waarvan een deel zich afspeelt tijdens de Tweede Wereldoorlog. Beb en haar gezin ontvluchtten Nederland in mei 1940 en worden bevrijd in Japan in augustus 1945 als onderdeel van een groep van 22 Nederlandse krijgsgevangenen. Deze groep was van Nederlands-Indië naar Japan vervoerd en dit keer waren het niet alleen de mannen die gingen, want de vrouwen en kinderen werden gedwongen mee te gaan.

Tijdens de vijf oorlogsjaren was er geen contact tussen Beb en haar familie in Nederland. Na de bevrijding schrijft Beb 23 brieven waarin zij vertelt wat er is gebeurd. Deze brieven vormen de basis van dit boek. Dit vrij complete verslag is aangevuld met het dagboek van een van de andere krijgsgevangenen en interviews met leden van deze bijzondere groep.

Waarom begin je aan zo'n project? Omdat je je op een dag realiseert dat je moeder gevormd is door gebeurtenissen uit haar verleden, waar zij niet over wil praten. Mijn moeder wilde bijvoorbeeld niet vlaggen op 5 mei; zij stak de vlag uit op 15 augustus. Als kind vond ik dat gênant, want mijn huis was het enige huis met een vlag. De meeste Indiëgangsters werden tijdens de Japanse bezetting in een kamp gevangenen gehouden. Een punt van herkenning bij latere ontmoetingen in Nederland. Mijn moeder zat niet in een kamp, waar was ze dan?

Bij vrienden hoorde ik ouders verhalen vertellen over de oorlog in Nederland. Navraag bij nichten en neven over hun ouders leerde al snel, dat ook zij nul op het rekest kregen. De oorlog was onbespreekbaar. Op een dag vond ik bij mijn moeder een blauw katoenen zak met de tekst '*Convalescent kit*' en het teken van het Rode Kruis. 'Dat mag nooit weg', zei ze. 'Dat was mijn enige bezit na de oorlog.' Wat was er toch gebeurd in die oorlog?

Uiteindelijk wist ik een van de volwassen krijgsgevangenen zover te krijgen zijn verhaal te vertellen. Zijn partner heeft

meegeluisterd en mij daarna aangespoord dit verhaal vast te leggen. Vele jaren en heel wat onderzoek later is het er nu, bijna tachtig jaar na het begin van de oorlog in Indië. Wat een diepe sporen laat een dergelijk gebeuren na.

De brieven van mijn grootmoeder laten vaak al afstand tot de belevenissen zien. Zij schreef ze na de bevrijding. Het isolement van de groep komt eigenlijk alleen tot uiting in de eerste brief van Beb aan haar familie. De laatste regel luidt: 'Het was zoo eenzaam.' Naar mijn idee is het juist dit isolement dat de gevangenschap zo moeilijk heeft gemaakt. Vijftien maanden huisarrest in het midden van Tokio zonder contact met de buitenwereld. De volwassenen die de kinderen lesgeven en elke gelegenheid aangrijpen iets te organiseren, om bezig te blijven, om de geest levend te houden, om te overleven. Het overlijden van echtgenoot Wim zorgt ervoor dat Beb nog verder alleen komt te staan.

Een gevangene verlangt naar de bevrijding, maar dat betekent niet automatisch het einde van de problemen. Het niet kunnen terugkeren naar Indië, dat Indonesië was geworden, en het verlies van alle bezittingen zijn onverwachte klappen na afloop van de oorlog, die je moet incasseren op een moment dat je dat niet meer verwacht.

Als kleinkind kende ik dit verhaal niet; voor mij was Beb gewoon Oma Haarlem. Ze was lang met een indrukwekkend hoofd met grijs haar. Ze liep keurig rechtop en was gekleed in een effen mantelpakje met een kleurige zijden blouse en een strik, opgefleurd door een mooi sieraad. Tot op hoge leeftijd liep ze stevig door. 'Kom we halen het groene licht nog' en dat deed ze dan ook. Beb wilde verder leven ondanks alle tegenslag en dat heeft ze gedaan op haar eigen wijze.

Bandoeng
Kromhoutweg 2
1936 - Juli 1939
Juli '40 - Aug '43

Verlof

Het is zover. Na weken van inpakken en bedenken welke cadeautjes je wilt kopen voor alle familie en vrienden in Nederland, kan het verlof nu beginnen. De boot ligt klaar in Tandjong Priok, de haven van Batavia en de familie Einthoven – Beb, Wim en de vier kinderen – zijn al aan boord samen met wat vrienden die komen uitzwaaien. Ze worden getrakteerd op een koud drankje door bediendes in witte uniformen met een geknoopte batikdoek om het hoofd. Het is een gezellige drukte. De boot zal om één uur vertrekken en de stoomfluit geeft ruim van te voren een bescheiden fluitje. Een kwartier later twee luidere fluiten. De laatste niet-passagiers haasten zich dan via de loopbrug naar de kade en blijven staan om het vertrek af te wachten. De loopbrug wordt weggereden, de trossen worden losgegooid en de passagiers gaan langs de reling staan. Precies om één uur laat de stoomfluit zich drie keer luid horen. De boot trilt en komt in beweging. De kapel aan boord speelt een couplet van het Wilhelmus, terwijl de passagiers serpentine naar beneden gooien naar de vrienden op de kade. Aan beide kanten worden foto's gemaakt en filmtoestellen zoemen. Wanneer de boot van de kade wegdraait, breken er steeds meer serpentine af. Sommigen proberen de boot bij te houden door hard over de kade te lopen, maar dat houden ze niet lang vol. Na een minuut of tien verdwijnt de boot langzaam uit zicht. Het is gloeiend heet op de kade, want de zon staat bijna loodrecht bovenop de wegbrengers en na enkele minuten is dan ook iedereen vertrokken.

Het leven aan boord kan beginnen. Beb en Wim hebben het m.s. *Sibajak* gekozen, want dat is een heerlijke boot en de reis wordt heel gezellig. De kapitein van de *Sibajak* kennen ze nog van het vorige verlof en ze worden regelmatig uitgenodigd aan de kapiteinstafel. Kate, die net dertien is geworden, mag wel bij de volwassenen eten, maar wordt weer niet uitgenodigd aan de kapiteinstafel, wat ze natuurlijk jammer vindt. Loukie, Wink en Tineke eten bij de kinderen. Ze zien de geweldige luxe aan

boord in de eersteklas: de eetzaal waarvan een deel van het plafond is weggehaald en vervangen door een balustrade, zodat je rond kan lopen en naar beneden kan kijken; de grote, brede trappen met spiegels en kunstwerken; het houtsnijwerk in de zalen. Er zijn weer filmvoorstellingen, het zwembad is geïnstalleerd, bridgewedstrijden, het Neptunusfeest, spelletjes voor de kinderen, recepties, dansavonden en heel veel maaltijden. Na hun jarenlange verblijf in Indië kennen ze veel mensen op de boot, zodat de reis al op vakantie lijkt. Daar dragen ook de uitstapjes aan bij in de diverse havens die aangedaan worden: Singapore, Colombo, Port Said – waar je een tochtje naar de piramides kunt maken over de Nijl – Genua, Marseille en Algiers.

De laatste keer dat de familie op verlof was, is negen jaar geleden en ze hebben dan ook veel zin in hun verblijf in Nederland. Natuurlijk zijn er twijfels of dit wel een goed moment is. Het is 1939. De overheid heeft Wim diverse keren gevraagd oorlogsmaatregelen te nemen op het radiolaboratorium in Bandoeng en collega's ontvluchtten Oostenrijk, waar ze op wintersport zijn in maart 1938 na de Anschluss. Zal er oorlog komen? Is het niet verstandiger in Indië te blijven? Wim is optimistisch: er komt geen oorlog en mocht er toch wat gebeuren, dan blijft Nederland onafhankelijk, net zoals tijdens de Eerste Wereldoorlog. Zo stappen ze in juni 1939 aan boord en de terugreis wordt besproken op de *Johan van Oldenbarnevelt*, die 1 juni 1940 zal uitvaren.

Beb Zeeman en Wim Einthoven kennen elkaar uit Leiden, waar zij dezelfde hbs bezoeken. Beide vaders zijn professor aan de Universiteit van Leiden. Wim is twee jaar ouder (1893) dan Beb (1895), maar ze beginnen tegelijk aan hun studie aan de Technische Hogeschool in Delft. Wim onderbreekt zijn studie elektrotechniek tijdens de Eerste Wereldoorlog om in Nederlands-Indië mee te werken aan de draadloze telefoonverbinding tussen Indië en Nederland. De uitvinding van zijn vader – de snaargalvanometer – neemt hij mee om in te zetten bij het elimineren van de zware tropische atmosferische storingen. Hij komt in 1920 terug naar Delft om zijn studie af te ronden; Beb is dan al een

paar jaar afgestudeerd en werkzaam als bouwkundig ingenieur. In 1925 trouwen ze en vertrekken al snel naar Bandoeng. Wim gaat weer werken bij het radiolaboratorium en is daar ten tijde van het verlof directeur. Bandoeng is een stad in ontwikkeling, want het moet de nieuwe hoofdstad van Nederlands-Indië worden. Beb en Wim hebben er een idyllische tijd. Ze krijgen vier kinderen Kate (1926), Loukie (1928), Wink (1930) en Tineke (1937).

Aangekomen in Nederland huren ze een huis in Scheveningen dichtbij het strand. Er wonen veel Indiëgangers in Den Haag en de scholen zijn ingesteld op kinderen die een jaar komen. Kate kan bijvoorbeeld naar het VCL (Vrijzinnig Christelijk Lyceum) in Den Haag.

Het wordt een feestelijk jaar met veel zeiltochtjes, logeerpartijen en weerzien met familie, vrienden en studiegenoten. De vier Eindhoven-kinderen staan volop in de belangstelling van de drie zussen van Wim. De huwelijken van Gus en Wies zijn kinderloos gebleven en Koos is niet getrouwd. Het gezin toert door Nederland in een mooie Lincoln, een ruime, luxe auto, waarmee Wim zichzelf heeft verwend en die hij na een jaar goed denkt te kunnen verkopen. Willem-Jan Bake, een vriendje van Wink, komt lange tijd logeren om wat meer mannen in huis te hebben.

Wim gaat aan het werk bij PTT Nederland en hij bezoekt het Philips Natuurkundig Laboratorium om Ultra Korte Golf-telefooninstallaties voor Indië te bekijken. Kate wilde helemaal niet op verlof. Ze is dertien jaar en had het heerlijk in Bandoeng, waarom een jaar weg? Tante Maria Hofker, een vriendin van haar moeder, hielp haar met inpakken en gaf haar een groot stuk sandelhout om tussen haar kleren te leggen. Elke keer als de koffer opengaat kan Kate Indië ruiken. Gerrit-Jan van der Veen, getrouwd met een nicht van Beb, gebruikt het stuk hout om er een schildpad van te beeldhouwen. De familie is regelmatig bij hem op bezoek, omdat hij Tineke beeldhouwt om het viertal plaquettes van de kinderen compleet te maken.

Beb haalt later herinneringen op in haar brieven: ze vieren Sinterklaas ('die geweldigste aller Sint Nicolaas fuiven, toen op de